

ISSN 2304-7216

ESIL
UNIVERSITY

Қазақ экономика, қаржы
және халықаралық
сауда университетінің
ЖАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

Казахского университета
экономики, финансов и
международной торговли

№ 4(49)/2022

**Қазақ экономика,
қаржы және
халықаралық сауда
университетінің
ЖАРНЫСЫ**

2009 жылдан бастап шығарылады

**№4 (49)
2022**

ВЕСТНИК

**Казахского университета
экономики, финансов
и международной
торговли**

издается с 2009 года

Главный редактор:

А.А. Таубаев – д.э.н., профессор

Заместитель главного редактора:

Д.Н. Улыбышев – к.э.н., доцент

Редакционная коллегия:

А. Агапова	PhD (США)
Л. Васа	PhD, профессор (Венгрия)
Т.В. Шталь	д.э.н., профессор (Украина)
Т.В. Воронина	д.э.н., профессор (Россия)
А.А. Кочербаева	д.э.н., профессор (Кыргызстан)
Е. Әмірбекұлы	д.э.н., профессор (Казахстан)
А.Н. Токсанова	д.э.н., профессор (Казахстан)
Б.С. Есенгельдин	д.э.н., профессор (Казахстан)
М.Ж. Каменова	д.э.н., профессор (Казахстан)
М.К. Алиев	д.э.н., профессор (Казахстан)
Д.М. Турекулова	д.э.н., профессор (Казахстан)
А.Х. Галиева	д.э.н., профессор (Казахстан)
Г.С. Уқубасова	PhD, к.э.н., профессор (Казахстан)
Р.Д. Берназарова	технический секретарь (Казахстан)

МАЗМҰНЫ

<i>Абдильдинова Н.Е.</i> Шағын және орта бизнестің қазіргі жағдайы мен мемлекеттік қолдаудың бағыттары.....	8
<i>Абдрахманова С.Е., Өмірзақов С.Ы., Могхаввеми С.</i> Қазақстанда ішкі туризмнің дамуы: кедергілерді анықтау.....	17
<i>Әбікенова Ш.К., Құлмағамбетова Э.А., Әбдрахманова Н.Б., Айтимова Ш.Т.</i> ЕАЭО елдеріндегі өндірістік жарақаттанудың статистикалық есептілігін салыстырмалы талдау.....	24
<i>Әбікенова Ш.К., Коваль А.П., Бекмағамбетов Ә.Б.</i> Беларусь Республикасындағы еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау мониторингінің ақпараттық-талдамалық жүйесі	33
<i>Абишева А.М., Сапарова А.А., Кулбаева М.А., Азретбергенова Г.Ж.</i> Қазақстан халқының тұрмыс деңгейі: табыстың дифференциациясы.....	43
<i>Арынова З.А., Кайдарова Л.К., Рахметуллина Ш.Ж., Жусупов Е.А.</i> Павлодар облысының ауыл шаруашылығының ағымдағы жай-күйі мен даму үрдісін бағалау.....	50
<i>Байтуова Л.Т., Хуаныш Л., Батай М., Болат А.</i> ҚР-дағы индустриялық-инновациялық экономика жағдайындағы адами ресурстардың ерекшеліктері	59
<i>Баяндин М.А., Рахимова Г.А., Есенова Г.Ж.</i> Норвегияда өндірістік жарақаттанудан сақтандыру ерекшеліктері	68
<i>Бейсекова П.Д., Урқумбаева А.Р., Калпакбаева Ж.М., Сауранова М.М.</i> Астық өнімдері кластері кәсіпорындарының жұмыс істеуінің ұйымдық-экономикалық жағдайларын диагностикалау	76
<i>Бертембаева Р.К., Тлеужанова Д.А., Лукпанова Ж.О., Мажитова Б.Б.</i> Қазақстандағы бюджетаралық қатынастарды дамытудың бағыттары мен әдістері	84
<i>Буртебаева А.А., Ракаева А.Н., Кушебина Г.М., Валиева С.Н.</i> Қазақстан Республикасында салықтық әкімшілендіруді реформалаудың өзекті мәселелері.....	92
<i>Дурру Д.К., Есиркепова А.М., Кудайбергенова З.У.</i> Тоқыма саласы кәсіпорындарының импорттық тәуелділігін төмендетуді институционалдық қамтамасыз етудің ерекшеліктері.....	99
<i>Дускалиев А.С., Тюмамбаева А.Г., Абдешова А.Ш.</i> Қазақстанда шағын және орта бизнесті банктік несиелендірудің қазіргі жағдайы.....	106
<i>Егембердиев Р.А., Есиркепова А.М., Жакипбекова Д.С.</i> Қазіргі жағдайдағы мал шаруашылығының инновациялық дамуының экономикалық аспектілері	113
<i>Егинбаева А.Е., Карипова А.Т., Азылканова С.А., Молдакенова Е.К.</i> Өнімнің бәсекеге қабілеттілік ұғымының мәнін ашудағы теориялық-әдіснамалық тәсілдер.....	120
<i>Емелин П.В., Кудрявцев С.С.</i> Қазақстан Республикасының кәсіпорындарындағы еңбек қауіпсіздігі жағдайын бағалау үшін мәліметтерді жинау жүйесін жетілдіру.....	126
<i>Есмағамбетов Д.Б., Кусаинова Л.И., Галиева А.Х.</i> Мемлекеттік сатып алуда жергілікті қамтуды дамытудың инновациялық тәсілі	135
<i>Жунусов Б.А., Тасмағанбетов А.Б., Нургалиева Ж.Е., Шакибаев М.К.</i> Қалалық білім беруді дамытудың тиімділігін бағалау әдістемесі.....	142
<i>Замбинова З.Б.</i> Корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік шеңберінде мемлекеттің корпоративтік сектормен өзара іс-қимыл жасау тетігі	151
<i>Имашев А.Б., Турекулова Д.М., Мухамбетова Л.К., Естурлиева А.И.</i> Бәсекеге қабілеттілікті адами капиталды қалыптастыру тұрғысынан Қазақстан Республикасының еңбек ресурстары.....	159
<i>Имашев А.Б., Турекулова А.Н., Кушебина Г.М., Мухамбетова Л.К.</i> Өңірлік еңбек нарықтарының жай-күйін талдау	166
<i>Қазбекова Д.Б., Ошақбаева Ж.О., Шегай В.В., Даумова Г.К.</i> Армениядағы өндірістік жарақаттардың экономикалық-статистикалық мониторингінің жай-күйі.....	175
<i>Кайгородцев А.А., Бордияну И.В., Мамбетқазиев А.Е., Мухамадиева А.А.</i> Қазақстан өнеркәсібінің инновациялық даму мәселелері.....	186

З.А. Арынова*, э.ғ.к, доцент¹

Л.К. Кайдарова, э.ғ.к, доцент²

Ш.Ж. Рахметуллина, аға оқытушы³

Е.А. Жусупов, PhD⁴

Инновациялық Еуразия университеті,

Павлодар қ., Қазақстан¹

Алматы менеджмент университеті,

Алматы, Қазақстан²

Академик Қ.И. Сәтбаев атындағы

Екібастұз инженерлік-техникалық институты,

Екібастұз қ., Қазақстан³

Esil University, Астана қ., Қазақстан⁴

* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)

e-mail: zaryn24@mail

ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫНЫҢ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ АҒЫМДАҒЫ ЖАЙ-КҮЙІ МЕН ДАМУ ҮРДІСІН БАҒАЛАУ

Мақалада ауыл шаруашылығын тиімді дамыту кез-келген мемлекеттің экономикасы үшін елдің азық-түлік қауіпсіздігі мәселелерін шешудегі маңызды міндет болып табылатындығы атап өтілген.

Мақалада Павлодар облысының ауыл шаруашылығының қазіргі жай-күйіне жүргізілген талдамалық бағалау нәтижелері көрсетілді. Бұл ретте мақалада Павлодар облысы экономикасының аграрлық секторының үдемелі және орнықты дамуы агроөнеркәсіптік кешеннің дамуын реттеу және қолдау бойынша мемлекет жүргізіп отырған саясаттың қорытындысы болып табылатыны атап көрсетілген. Алынған нәтижелер өңірлік АӨК жұмыс істеуіне осы кешеннің тиімді дамуына ықпал ететін және сонымен бірге оны тежейтін көп бағытты факторлардың тұтас жүйесі әсер ететінін көрсетеді. Соңғыларының АӨК салаларының жұмыс істеу нәтижелілігіне әсері басым екенін атап өткен жөн. Бұл жағдай осы саланы мемлекеттік қолдаудың тиімділігін едәуір төмендетеді және осы факторлардың теріс әсерін жеңуге мемлекеттік ресурстарды шоғырландыру қажеттілігін негіздейді.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы мынада: алынған нәтижелер, нақты ұсыныстар түрінде ұсынылған негізгі тұжырымдар аймақтағы ауыл шаруашылығы саласының тиімділігін арттыру және басқарудың әртүрлі деңгейлерінде агроөнеркәсіптік кешенді қолдау жөніндегі іс-шараларды іске асыру кезінде теориялық және ғылыми-әдістемелік негіздер ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Кілт сөздер: *агроөнеркәсіптік кешен, жалпы өнім, мал шаруашылығы, егіс алқабы, өнімділік, өсімдік шаруашылығы, ауыл шаруашылығы, ауыл шаруашылығы өнімі, ауыл шаруашылығы кәсіпорны, ауыл шаруашылығы қалыптасуы.*

Ключевые слова: *агропромышленный комплекс, валовая продукция, животноводство, посевная площадь, продуктивность, растениеводство, сельское хозяйство, сельскохозяйственная продукция, сельскохозяйственное предприятие, сельскохозяйственное формирование.*

Keywords: *agro-industrial complex, gross output, animal husbandry, acreage, productivity, crop production, agriculture, agricultural products, agricultural enterprise, agrification.*

Кіріспе. Қазақстан басым саласының бірі ауыл шаруашылығы - елдің азық-түлік және экономикалық қауіпсіздігін, сондай-ақ ауылдық аумақтардың Еңбек және қоныстану әлеуетін қалыптастыратын экономиканың маңызды секторларының бірі болып табылады.

Агроөнеркәсіптік кешеннің тұрақты дамуын қамтамасыз ететін маңызды факторлардың бірі ауылшаруашылық өнімдерін өндіру мен өңдеудің экономикалық тиімділігіне бағдарлау болып табылады, бұл жерді, еңбекті, материалдық және шикізат ресурстарын ұтымды және кешенді пайдалануды көздейді. Ресурстардың негізгі түрлерін тиімді пайдалануға ықпал ететін аумақтық аспектіде ұтымды дамуға ерекше рөл беріледі.

Аграрлық саясаттың басым бағыттарының бірі-меншік пен басқарудың алуан түрлі нысандарын еркін дамыту. Экономикалық еркіндік, экономикалық жауапкершілік, әсіресе өз жұмысының түпкілікті нәтижесін басқару еркіндігі неғұрлым көп болса, тиімді басқару мотивациясы соғұрлым күшті болады.

Қазақстан Республикасының тәуелсіздігі кезеңінде елдің агроөнеркәсіптік кешенінде елеулі нәтижелерге қол жеткізілді: нарықтық қатынастар базасында өндірістің тұрақты өсуі байқалады,

Еңбек өнімділігі мен өнімділігі артады, негізгі қорларды жаңарту және саланың инфрақұрылымын қалпына келтіру жүргізіледі, негізгі азық-түлік өнімдері бойынша Өзін-өзі қамтамасыз етуге қол жеткізілді, дәнді, майлы дақылдар, балық шаруашылығы өнімдері экспортының айтарлықтай өсуі байқалды. Ауылшаруашылық құрылымдарының құрылымында да айтарлықтай өзгеріс болды. Қазіргі уақытта ауыл шаруашылығы өнімдерінің негізгі өндірушілері шаруашылықтардың үш санаты болып табылады: ауыл шаруашылығы кәсіпорындары (шаруашылық серіктестіктері, өндірістік кооперативтер, акционерлік қоғамдар және т. б.); шаруа немесе фермер қожалықтары; халық шаруашылықтары.

Қазақстанның ДСҰ кіруіне, саланы мемлекеттік реттеу мен жаңғыртудың жаңа құралдарын қолдану қажеттілігіне байланысты сыртқы және ішкі ортаның өзгерген жағдайларында ҚР агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың жаңа салалық бағдарламасы (АӨК) әзірленді: Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2018-2021 жылдарға арналған бағдарламасы (Агробизнес-2021). [1]

Ауыл шаруашылығын мемлекеттік реттеу ҚР аграрлық саясатының құрамдас бөлігі болып табылады және ауыл шаруашылығының экономиканың басқа салаларымен тауар алмасуындағы баламасыздықтың салдарын айтарлықтай төмендетуге, агроөнеркәсіптік өндірістің тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Экономиканың аграрлық секторын мемлекеттік реттеудің тиімді әдістері қолданылатын елдерде агроөнеркәсіптік өндірістің техникасы мен технологияларын жаңғырту анағұрлым белсенді қарқынмен жүзеге асырылады, халықты азық-түлікпен қамтамасыз етудегі нысаналы параметрлер және ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің жоғары бәсекеге қабілеттілігі қамтамасыз етіледі.

Бұл мақаланың мақсаты аймақтық деңгейде ауыл шаруашылығының тиімділігін арттыру бойынша әдістемелік және практикалық ұсыныстарды әзірлеу болып табылады.

Аталған мақсатқа жету үшін Павлодар облысындағы ауыл шаруашылығы өндірісінің жай-күйіне экономикалық бағалау жүргізілді, бұл саланың күшті және әлсіз жақтарын анықтауға мүмкіндік берді.

Зерттеудің әдіснамалық негізін мынадай жалпы ғылыми тәсілдер құрайды: экономикалық-статистикалық, дерексіз-логикалық, құрылымдық-функционалдық талдау, бұл өңірлік агроөнеркәсіптік кешенді күрделі, тұтас, дамушы жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік берді.

Әдебиеттік шолу. Ауыл шаруашылығының тиімді жұмыс істеу мәселелері, оны мемлекет тарапынан реттеудің бағыттары мен әдістері аграрлық ғалымдардың назарында. Мұндай проблемаларға мемлекеттің аграрлық салаға араласуына қаншалықты жол берілетінін, ол нарықтық өзін-өзі реттеу тетіктерін толықтыра ма немесе бұрмалай ма, біздің елімізде Ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдаудың ықтимал бағыттары мен қажетті ауқымы қандай болуы мүмкін екенін бағалау жатады.

Қазіргі заманғы аграрлық саясатты жетілдірудің осы және басқа міндеттерін шешуді В.Р.Боев, Ю.И.Бершицкий, В.Н.Боробов, В.В.Кузнецов, Г.И.Макин, В.В.Милосердов, А.Б.Петриков, В.Д.Руднев, Е.С.Савченко, Е.В.Серова, А.Н.Тарасов, Л.Х.Усенко, И.Г.Ушачев, А.А.Шутьков және әртүрлі ғылыми мектептер мен бағыттарға жататын басқа зерттеушілер.

Мемлекет қайраткерлерінің ғылыми мектебінің өкілдері (В.Р. Боев, В.В. Милосердов, А.А. Шутьков және т.б.) өздерінің зерттеулері мен ұсыныстарында мемлекеттің рөлін, либералды (В.Май, Е.Б.Серова, Е.Ясин және т. б.) - мемлекеттің экономикадағы ең төменгі рөлін қорғады және нарықтық күштердің өзін-өзі реттейтін әрекеттеріне баса назар аударды.

Аграрлық өндірісті мемлекеттік реттеудің аймақтық мәселелері и. в. Апарин, С.С.Вороков, С.М.Климов, А.И.Костява, В.Н.Лексин, О.В.Прущак, Е.И.Роговский, Х.А.Чертов және басқалардың еңбектерінде қарастырылған.

Отандық АӨК дамуының теориялық және әдіснамалық мәселелерін зерттеуге қазақстандық ғалымдардың еңбектері арналды: А.А.Абишев, С.А.Абдильдин, Н.А.Алдабергенов, К.К.Абуов, Ж.Б.Балапанов, К.М.Бельгибаев, И.Ю.Бенке, В.В.Гигорук, Т.И.Есполов [2], А.Ж. Исаков [3], А.К.Қошанов, А.Б.Молдашев [4], А.А.Сатыбалдина, О.Сабден, А.Н.Саханова [5], Ж.Ж.Сүлейменов [6] және т.б.

Осы авторлардың жұмыстары тұжырымдамалық тәсілдерді, әдістемелік және әдіснамалық негіздерді, сондай-ақ мемлекеттің белсенді араласуымен ауыл шаруашылығындағы шаруашылық қызметтің экономикалық тетігін қалыптастырудың негізгі жолдары мен бағыттарын ашады.

Негізгі бөлігі. Қазіргі кезеңде өңірлік ауыл шаруашылығының табысты жұмыс істеуінің маңызды шарттарының бірі оны дамытудың экономикалық стратегиясын әзірлеу болып табылады.

Өңірлік ауыл шаруашылығын стратегиялық басқару өндірістік-өткізу қызметін экономикалық бағалауға, болжамды үрдістерге және салада жұмыс істейтін шаруашылық жүргізуші субъектілерді дамытудың нақты перспективаларын айқындауға негізделеді. Нарықтық қатынастар өмір сүру және одан әрі тұрақтандыру стратегиясын іздеуді ғана емес, сонымен қатар ауылшаруашылық өнімдерін өндіру мен сатудың бүкіл жүйесін дамытуды қажет етті.

Ауыл шаруашылығы Павлодар облысының экономикасында экономикалық әлеует пен өңір үшін өмірлік маңызы бар ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру шоғырланған өнеркәсіппен қатар шешуші рөл атқарады. Агроөнеркәсіптік кешенді тиімді дамыту тұтастай алғанда өңірдің орнықты дамуының, еңбек өнімділігін арттырудың және халықтың өмір сүру деңгейін арттырудың факторларының бірі болып табылады.

Павлодар облысының ауыл шаруашылығын SWOT-талдау нәтижелері 1 кестеде келтірілген.

1-кесте

Павлодар облысының ауыл шаруашылығын SWOT-талдау*

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
Өндірістік әлеуеттің болуы Су ресурстарымен қамтамасыз етілуі жайылмалы және жайылмалы шалғындардың болуы Мал шаруашылығы өнімі өндірісінің тұрақты өсуі облыс халқының ет, сүт, картоп, көкөніс және ұн сияқты азық-түліктің негізгі түрлерімен толық қамтамасыз етілуі	Өндірістің ұсақ тауарлылығы Ауыл шаруашылығы техникасы мен жабдықтарының физикалық және моральдық тозуы Асыл тұқымды малдың төмен үлесі азықтық базаның жеткіліксіздігі ауыл шаруашылығы өндірісіндегі қазіргі заманғы инфрақұрылымның дамымауы Көптеген ауылшаруашылық құрылымдарында негізгі және айналым қаражаттарының жетіспеушілігі
Мүмкіндіктер	Қауіптер
Агроөнеркәсіптік кешеннің әлеуетін толық пайдалану бәсекеге қабілетті өнім өндіру Ауыл шаруашылығы өндірісінің тиімділігін арттыру АӨК дамыту бойынша көзделген шараларды іске асыру (сүт-тауар фермасын, бордақылау алаңдарын, қолдан ұрықтандыру пункттерін және т. б. салу)	Құрғақшылық пен табиғи апаттарға байланысты облыстың азық-түлік қауіпсіздігіне қауіп төндіреді Кепіл мүлкінің болмауына байланысты инвестицияларды тартудағы қиындықтар Жануарлардың аса қауіпті ауруларының өршуі Ауылшаруашылық жануарларының өнімділігі төмен технологиялық жабдықтардың жоғары моральдық және физикалық тозуы

* Кестені авторлар құрастырған

Алайда ЖӨӨ құрылымында ауыл шаруашылығының үлесі 2 кестенің деректеріне сәйкес 2020 жылы 4,9% шамалы болып табылады.

2-кесте

Павлодар облысының ЖӨӨ салалық құрылымы*

Көрсеткіштер	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл	2021 жыл
Павлодар облысының ЖӨӨ-барлығы, оның ішінде:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ауыл шаруашылығы	5,8	4,5	3,9	3,6	4,9
Өнеркәсіп	39,8	42,2	42,5	41,5	41,3
Құрылыс	3,9	4,8	3,7	3,8	4,2
Сауда	9,9	8,9	18,8	15,0	12,0
Көлік және байланыс	18,7	14,9	8,4	11,9	11,2
Басқа қызметтер	21,9	24,7	22,7	24,2	26,4

*Кестені авторлар Павлодар облысының статистика Департаментінің деректері негізінде құрастырады, www.pavlodar.stat.gov.kz

Павлодар облысының статистика департаментінің деректері бойынша 2 кестеде ұсынылған 2022 жылдың басында өңірде 6283 ауыл шаруашылығы құрылымдары тіркелді, оның ішінде 590 заңды тұлғалар (шаруашылық серіктестіктер мен акционерлік қоғамдар, өндірістік кооперативтер), 3527 шаруа (фермер) қожалықтары. Бұдан басқа, өңірде 3 кестенің деректеріне сәйкес кенттердің, ауылдардың, ауылдық округтердің 66435 үй шаруашылықтары бар.

**Павлодар облысының Ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілер
2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша**

Көрсеткіштер	Ауыл шаруашылығы кәсіпорындары-занды тұлғалар	Жеке кәсіпкерлер	Шаруа немесе фермер қожалықтары	Кенттердің, ауылдардың, ауылдық округтердің үй шаруашылықтары
Павлодар облысы	590	2166	3527	66435
Павлодар қ.а.	135	166	93	6816
Ақсу г.а.	47	229	222	5689
Екібастұз г.а.	42	143	310	4827
Ақтоғай ауданы	23	102	241	3418
Баянауыл ауданы	28	178	488	6241
Железин ауданы	51	107	196	4987
Ертіс ауданы	41	147	300	5045
Тереңкөл ауданы	46	99	256	6117
Аққулы ауданы	14	188	235	3339
Май ауданы	24	177	212	2843
Павлодар ауданы	58	202	565	7351
Успен ауданы	30	146	226	3862
Шарбақты ауданы	51	282	183	5900

**Кестені авторлар Павлодар облысының статистика Департаментінің деректері негізінде құрастырады, www.pavlodar.stat.gov.kz*

Бұл ретте ауыл шаруашылығы құрылымдарының ең көп саны Павлодар ауданында тіркелді - облыс бойынша жалпы санының 13,1%. Железин ауданындағы ең төмен көрсеткіш - облыстық көрсеткіштен 5,6%.

Ауыл шаруашылығын сипаттайтын негізгі макроэкономикалық көрсеткіштердің бірі - жыл басынан аяғына дейін аяқталмаған өндіріс құнының өзгеруін ескере отырып, Өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығында жасалған өнімдер мен қызметтердің жалпы құнын көрсететін ауыл шаруашылығы өнімдерінің жалпы өндірісі.

Өсімдік шаруашылығының жалпы өнімі өсімдік шаруашылығындағы аяқталмаған өндіріс құнының басынан бастап өзгеруін ескере отырып, ағымдағы жылғы егіннен (дәнді, бұршақ және майлы дақылдар, тамыр және түйнек дақылдары, темекі, көкөністер мен бақша дақылдары, жемістер мен жидектер, Жемшөп дақылдары, гүлдер және басқа да өсімдік шаруашылығы өнімдері) алынған барлық ауыл шаруашылығы дақылдарының құнын көрсетеді. жыл соңы.

Павлодар облысында ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірудің негізгі бағыттары астық, ет, сүт, жұмыртқа, картоп және көкөністер, қайта өңдеу өнімдері болып табылады. Бұл көрсеткіштің динамикасы 4 кестеде келтірілген.

Ауыл шаруашылығы өнімінің жалпы көлемі

Көрсеткіштер	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл	2021 жыл	01.01.2022 жылға
1	2	3	4	5	6	7
Ауыл шаруашылығы өнімінің (көрсетілетін қызметтерінің) ағымдағы бағадағы жалпы шығарылымы, миллион теңге, оның ішінде:	171,0	204,0	228,0	236,0	301,0	171,0
- өсімдік шаруашылығының жалпы өнімі, миллион теңге	84,0	104,0	112,0	108,0	125,0	84,0
жалпы көлемдегі үлес, пайыз	49,1	51,0	49,1	45,8	41,5	49,1

1	2	3	4	5	6	7
- мал шаруашылығының жалпы өнімі, миллион теңге	88,0	100,0	116,0	129,0	149,0	88,0
жалпы көлемдегі үлес, пайыз	171,0	204,0	228,0	236,0	301,0	171,0
Ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің (көрсетілетін қызметтерінің) нақты көлемінің индексі, өткен жылға пайызбен, %	105,1	107,3	103,9	100,0	102,9	107,6
Жалпы өнімнің нақты көлемінің индексі	111,5	107,6	104,0	96,0	103,0	113,5
өсімдік шаруашылығы, өткен жылға пайызбен	99,2	107,0	103,8	104,0	102,0	102,6

*Кестені авторлар Павлодар облысының статистика Департаментінің деректері негізінде құрастырады, www.pavlodar.stat.gov.kz

Кестенің мәліметінше, 2021 жылы ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің көлемі 301,0 миллиард теңгені құрады, бұл өткен жылғы деңгейден 65,0 миллиард теңгеге немесе 27,5 пайызға артық және 2017 жылғы базистік деңгейден 1,8 есе артық. Бұл өсім есепті жылы өсімдік шаруашылығының жалпы көлемін де, мал шаруашылығының жалпы көлемін де ұлғайтумен қамтамасыз етілді. Осылайша, 2021 жылы өсімдік шаруашылығының жалпы көлемі 17,0 миллиард теңгеге немесе өткен жылғы деңгейден 15,7 пайызға асып, 2017 жылғы деңгейден 1,5 есе асып түсті.

Мал шаруашылығының жалпы көлемі абсолютті мәнде едәуір – 20 миллиард теңгеге немесе 2020 жылғы деңгейге 15,5 және 2017 жылғы деңгейге 1,7 есеге ұлғайды.

Ауыл шаруашылығының құрылымы екі негізгі бағыттан тұрады: өсімдік шаруашылығы және мал шаруашылығы. Олар ауылшаруашылық өнімдері мен ауылшаруашылық шикізатының барлық түрлерін өндіреді.

Ауыл шаруашылығы өнімдерінің жалпы көлемінің құрылымын талдау мал шаруашылығы өнімдерінің үлесі басым екенін көрсетеді.

Павлодар облысының ауыл шаруашылығы өнімінің жалпы шығарылымының жалпы республикалық көрсеткіштегі үлесі елеусіз болып табылады - 2019 жылы бес пайыздан аз. Өсімдік шаруашылығының жалпы өнімінің үлесі республика бойынша жалпы өсімдік шаруашылығы өнімінің жалпы көлемінің 3,8% құрады. 2019 жылы мал шаруашылығы өнімдерінің үлесі өсімдік шаруашылығының ұқсас көрсеткішінен 1,7 пайыздық тармаққа жоғары болды, 2019 жылы 5,5 пайызды құрады.

Бұл ретте ауыл шаруашылығы өнімінің жалпы шығарылымының нақты көлемінің индексі 2021 жылы республикалық көрсеткіштен асып түсті. Шаруа қожалықтарының санаттары бойынша ауыл шаруашылығы өнімдерінің жалпы көлемінің құрылымы талданатын кезеңде айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Мәселен, 2021 жылы халық шаруашылықтарының үлесі басым болды, ол 46 пайызды құрады, бұл 2015 жылғы деңгейден 26,2 пайыздық тармаққа аз, бұл көрсеткіш 72,3 пайызды құрады. Соңғы бес жылдағы шаруашылықтардың осы санатының үлесі басым болды, үдемелі төмендеу тенденциясымен сипатталады.

Ауыл шаруашылығы өнімінің жалпы көлемінің үштен бірінен астамы шаруа (фермер) қожалықтарының үлесіне тиді-2021 жылы 34,1 пайыз. Бұл ретте шаруашылықтардың осы санатындағы үлестің динамикасы біркелкі емес сипатқа ие болды.

Ауыл шаруашылығы кәсіпорындары – заңды тұлғалардың үлесі 2021 жылы – ауыл шаруашылығы өнімінің жалпы көлемінің 19,9% құрады, бұл тиісінше 2019 және 2015 жылдардағы деңгейден 5,0 және 10,8 пайыздық тармаққа асып түсті.

Павлодар облысының мал шаруашылығы бірнеше рет құлдырау мен өрлеу кезеңдерін бастан өткерді. Облыста ірі қара малдың ең көп саны 1989 жылы – 770,2 мың бас, қой мен ешкі – 1975 жылы (1678,2 мың бас), шошқа – 1991 жылы (145,8 мың бас), жылқы – 1994 жылы (125,2 мың бас), құс – 1992 жылы (3945 мың бас).

2017-2021 жылдардағы мал шаруашылығының негізгі көрсеткіштері төмендегі 5 кестеде келтірілген.

Кестенің деректері бойынша көріп отырғанымыздай, 2021 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Павлодар облысында жылқыларды қоспағанда, өткен жылмен салыстырғанда мал мен құс саны шамалы өсті.

Павлодар облысының мал шаруашылығының негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіштер	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл	2021 жыл
Ауыл шаруашылығы жануарлары мен құстардың негізгі түрлерінің саны, мың бас					
Барлығы	2362	2540	2807	2932	3051
Ірі қара	380	393	410	427	444
Қой	481	466	475	490	502
Ешкі	66	61	62	62	62
Шошқалар	60	63	71	74	76
Жылқылар	150	166	185	203	150
Құс	1230	1408	1623	1696	1764
Мал шаруашылығы өнімдерін өндіру					
Шаруашылықта сойылған немесе мал мен құсты союға өткізілген (тірі салмақта), мың тонна	85	93	97	100	103
Шаруашылықта сойылған немесе мал мен құсты союға өткізілген (сою салмағында), мың тонна	46	51	54	55	56
Сүт, мың тонна	364	370	382	392	400
Алынған жұмыртқа, миллион дана	138	170	214	248	273
Қыркылған жүн, тонна	1,04	1,03	0,98	0,98	1,00
Өнімділік					
Сүттің орташа мөлшері, килограмм	2554	2567	2577	2629	2682
Жұмыртқаның орташа шығымы, дана	207	215	240	232	237
Орташа кесу, килограмм	2,2	2,3	2,3	2,3	2,3

*Кестені авторлар Павлодар облысының статистика Департаментінің деректері негізінде құрастырады, www.pavlodar.stat.gov.kz

Облыстағы негізгі мал түрлерінің саны 2021 жылы базистік 2017 және алдыңғы 2020 жылмен салыстырғанда:

- ірі қара мал 2020 жылмен салыстырғанда 17 мың басқа немесе 3,9 пайызға шамалы өсті. 2017 жылмен салыстырғанда мал басы 689 мың басқа немесе 1,3 есеге өсті;
- 2021 жылы жылқылардың саны 2017 жылдың базистік мәніне қайта оралып, 150 мың басты құрады, бұл 2020 жылғы деңгейден 53 мың басқа немесе 26,1 пайызға төмен;
- 2021 жылы құстардың саны 2020 жылмен салыстырғанда 4,0 пайызға немесе 68 мың басқа шамалы өсті. Базистік 2017 жылмен салыстырғанда бұл көрсеткіштің 1,4 есе артқаны байқалды;
- соңғы үш жылда ешкілердің саны өзгеріссіз қалды-62 мың бас;
- ағымдағы кезеңде қой саны 12 мың басқа немесе 2,4 пайызке өсті;
- сондай-ақ, 2021 жылы шошқалардың саны шамалы өсті-өткен жылдың деңгейімен салыстырғанда екі мың басқа немесе 2,7 пайызға өсті.

Халықтың жеке аулаларында мал шоғырлануының тұрақты үрдісі сақталуда, 2021 жылдың аяғында халықтың үй шаруашылығында ірі қара мал басының 70,8%, сиырдың 72,4%, шошқаның 54,4%, қой мен ешкінің 70,7%, жылқының 50,2% және құстың 66,7 пайызы ұсталды.

Баянауыл ауданында ірі қара малдың, қойдың, жылқының ең көп саны байқалды – тиісінше облыстық көрсеткіштен 17, 21,3 және 16,6%. Шошқалар Павлодар қаласының ауылдық аймағында ең көп шоғырланған – 33,4%, Шарбақты ауданында құстар – 37,7%.

Облыс бойынша асыл тұқымды мал басының үлес салмағы мал шаруашылығы саласын тиімді жүргізу үшін жеткіліксіз: мал шаруашылығында – 65,6%, қой және жылқы шаруашылығында - 11,5%, шошқа шаруашылығында – 10,4%.

Өсімдік шаруашылығы өнімдерін өндіру көлемі облыс халқының қажеттіліктерін толық қамтамасыз етеді. Негізгі ауыл шаруашылығы дақылдарының егіс алқаптары бойынша кеңеюге тұрақты үрдіс сақталуда. Облыстың ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер жыл сайын заманауи техника мен жабдықтар сатып алады. Тұқым өсіру шаруашылықтарының желісі дамуда. Сонымен қатар, оң динамикаға қарамастан, аграрлық сектордың, атап айтқанда өсімдік шаруашылығы саласы бойынша әлеуеті жеткіліксіз пайдаланылуда.

2021 жылы егіс алқабы 1480 мың гектарды құрап, 2020 жылмен салыстырғанда 11,5 пайызға ұлғайды. Бұл өсім негізінен жемшөп дақылдары үшін егіс алқабының 42,4 пайызға едәуір ұлғаюына,

сондай-ақ майлы дақылдар үшін егіс алқаптарының 24,9 пайызға өсуіне байланысты болды. Айта кету керек, талданатын кезеңде жемшөп дақылдары үшін егіс алқаптарының тұрақты өсу тенденциясы байқалады.

2021 жылы 3,3 мың гектар суару учаскелерін іске қосу жоспарлануда, бұл картоп өндірісін 40 мың тоннаға (10%), көкөніс өндірісін 33 мың тоннаға және жемшөп өндірісін – 32,8 мың тоннаға ұлғайтуға мүмкіндік береді.

2021 жылы жалпы егін жинау 1804 мың тоннаны құрады, бұл 275 мың тоннаға немесе 2020 жылғы деңгейден 17,9 пайызға артық. Бұл өсу барлық дақылдар бойынша жалпы өнімнің өсуіне байланысты болды. Бұл ретте құрылымда жалпы егіннің жартысы - 50,7% дәнді дақылдардың үлесіне келеді.

Павлодар облысына республикада өндірілетін астықтың екі-төрт пайызы тиесілі. Облыстың астық балансында жетекші орын бидайға тиесілі, оның үлесіне астықтың жалпы көлемінің 83,7 пайызы тиесілі. Жан басына шаққандағы астық өндірісі 2021 жылы 226 килограмды құрады. Бұл дегеніміз, бұл аймақ өзін нанмен және нан өнімдерімен сырттан сатып алмай-ақ толықтай қамтамасыз ете алады.

Астық өндірісіндегі ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының үлес салмағы 2021 жылы 54 пайызды, шаруа немесе фермер қожалықтарының – 46 пайызды, күнбағыстың – тиісінше 11 және 89 пайызды, картоптың – 10 және 56 пайызды, көкөністердің – 2 және 70 пайызды, тек шаруа немесе фермер қожалықтарындағы бақша шаруашылықтарының – 93 пайызды құрады. Үй шаруашылықтары картоптың 34 пайызын, көкөністердің 28 пайызын, бақша дақылдарының жеті пайызын құрайды.

Ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігі Павлодар облысы бойынша орта есеппен көп жағдайда жауын-шашынға байланысты өзгеріп отырады, өңір қауіпті егіншілік аймағына жатады.

Облыста ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу бойынша басым орынды Павлодар қаласы алады, оның аумағында ірі қайта өңдеу кәсіпорындары бар: «РубиКОМ» ЖШС, «Золотой теленок» ЖШС, «ПХБК» ЖШС, «Сут» АҚ, «Павлодармолоко» АҚ, «КЭММИ» ЖШС және басқалар. Павлодар қаласының Облыстық шұжық өнімдерін өндіру көлеміндегі үлес салмағы 88,6 пайызды, сүт - 84 пайызды, ұн – 95 пайызды, макарон – 96 пайызды құрайды.

Облыста ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу бойынша басым орынды Павлодар қаласы алады, оның аумағында ірі қайта өңдеу кәсіпорындары бар: «РубиКОМ» ЖШС, «Золотой теленок» ЖШС, «ПХБК» ЖШС, «Сут» АҚ, «Павлодармолоко» АҚ, «КЭММИ» ЖШС және басқалар. Павлодар қаласының Облыстық шұжық өнімдерін өндіру көлеміндегі үлес салмағы 88,6 пайызды, сүт - 84 пайызды, ұн – 95 пайызды, макарон – 96 пайызды құрайды.

Қорытынды. Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, алынған нәтижелер, нақты ұсыныстар түрінде ұсынылған негізгі тұжырымдар басқарудың әртүрлі деңгейлерінде агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеу мен қолдау тетігін жетілдіру жөніндегі шараларды әзірлеу үшін пайдаланылуы мүмкін екенін атап өткен жөн.

Жүргізілген талдау нәтижелері Павлодар облысы экономикасының аграрлық секторының үдемелі және тұрақты дамуын айғақтайды, бұл агроөнеркәсіптік кешеннің дамуын реттеу және қолдау бойынша мемлекет жүргізіп отырған саясаттың қорытындысы болып табылады.

Сонымен қатар, ауыл шаруашылығында проблемалық мәселелер бар:

- жалпы АӨК бойынша: ұсақ тауар өндірісінің басымдығы; инновациялық жетістіктерді әлсіз енгізу; өнімнің жекелеген түрлерінің бәсекеге қабілеттілігінің төмендігі;

- өсімдік шаруашылығында астық, картоп және көкөніс қорларының сақталуын қамтамасыз ету үшін қоймалардың (элеваторлардың, көкөніс қоймаларының) бірқатар талаптарға сәйкес келмеуі проблемалық мәселелер болып табылады; агротехниканың төмен деңгейі; өңір халқын маусымаралық кезеңде көкөністермен қамтамасыз ету үшін жылыжайлардың жеткіліксіз саны;

- мал шаруашылығында негізгі проблемалар еңбекті қажет ететін технологиялық процестерді механикаландырудың төмен деңгейімен, технологиялық жабдықтардың жоғары тозуымен байланысты. Бұдан басқа, жемшөптің теңгерімсіздігі, жабдықталған мал сою пункттері мен алаңдарының, сондай-ақ мал қорымдарының жеткіліксіздігі проблемалары байқалады.

- ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу саласында проблемалар ауылдық жерлерде орналасқан қайта өңдеу кәсіпорындарының техникалық жарақтандырылуының әлсіздігімен, оларды техникалық қайта жарақтандыру үшін айналым қаражатының жеткіліксіздігімен; жобалық қуаттарды толық пайдаланбауымен байланысты.

Өңірдің аграрлық секторының жұмыс істеуі мен даму міндеттерін іске асыру өңірлік аграрлық саясатты әзірлеу және іске асыру арқылы қамтамасыз етіледі. Мемлекеттік аймақтық саясат-бұл елде жүзеге асырылатын бірыңғай макроэкономикалық саясаттың белгілі бір кеңістіктік бөлімі. Тиімді аграрлық өңірлік саясат өңірдің аграрлық секторын өзін-өзі жеткілікті дамыту тетіктерін іздеуге және пайдалануға негізделеді және басқару объектілерін билік деңгейлері мен олардың іске асырылатын саясаттың тұтастығы, келісімділігі арасында нақты бөлумен қамтамасыз етіледі.

Жалпы өңірлік деңгейде мемлекеттік аграрлық саясаттың негізгі бағыттарын іске асыру өз кезегінде келесі үш стратегиялық міндетті одан әрі іске асыруға ықпал етеді:

- өнімділігі жоғары техника мен заманауи технологияларды тиімді қолдануға, нарықтық жүйелерге, атап айтқанда, шаруашылықтардың көлденең кооперациясы мен тік интеграциясын (шаруашылықтардың шоғырлануы) дамыту арқылы табысты интеграциялауға мүмкіндік беретін ауылда шаруашылықтың ұтымды нысандарын қалыптастыру;

- ең қолайлы табиғи аймақтарда аграрлық сектордың өндіргіш күштерінің шоғырлануы мен ұтымды мамандануын қалыптастыру негізінде аграрлық өндірістің көлемін кезең-кезеңмен оңтайландыру және терең қайта құрылымдау;

- қайта өңдеу өнеркәсібінің аграрлық сектормен өзара байланысты сегменттерін және баламалы жұмыспен қамтудың басқа да түрлерін озыңқы дамыту арқылы ауыл халқын жұмыспен қамтудың барлық нысандарын дамыту.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Об утверждении Государственной программы развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы» //Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 июля 2018 года № 423. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000423>

2. Есполов Т.И., Куватов Р.Ю., Керимова У.К. Повышение эффективности сельского хозяйства Казахстана в условиях интеграции с внешними рынками: Учебник. – Алматы: Издательство «Научно-исследовательский и консалтинговый институт агробизнеса при КазНАУ», 2014. – 265 с.

3. Искаков А.Ж. Сельское хозяйство республики Казахстан: вчера и сегодня // Н.Б. Сыздықбаева, Р.К. Турысбекова, С.Е. Абдықалық, А.К. Бастаубаев / Экономика: стратегия и практика, № 2 (16). – 2021 г. / 116-133 131 КазНУ. Серия Экономическая. – 2010. – № 6(82). – С. 77-82.

4. Молдашев А.Б., Никитина Г.А., Ерасылова А.Б. Организационно-экономические меры по использованию преимуществ влияния ВТО на устойчивое и конкурентное развитие агропромышленного производства Казахстана. Алматы, 2017. – 16 с.

5. Саханова А.Н. Проблемы устойчивого развития сельского хозяйства Республики Казахстан // Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана. Серия «Международные отношения и регионоведение». – 2015. – № 2(20). – С. 77-85.

6. Сулейменов Ж.Ж. Проблемы государственного регулирования аграрного сектора // Материалы международной конференции «Национальные экономические системы в Центральноазиатском союзе: возможности и перспективы интеграции». Часть 1., Туркестан, 2004. – 268 с.

REFERENCES

1. «Ob utverzhenii Gosudarstvennoj programmy razvitiya agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazakhstan na 2017 – 2021 gody» [On approval of the State Program for the development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021] // Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 12 iyulya 2018 goda №423. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000423> [in Russian].

2. Espolov T.I., Kuvatov R.Yu., Kerimova U.K. Povyshenie effektivnosti sel'skogo hozyajstva Kazakhstana v usloviyah integracii s vneshnimi rynkami: Uchebnik. [Improving the efficiency of agriculture in Kazakhstan in terms of integration with foreign markets: Textbook]. – Almaty: Izdatel'stvo «Nauchno-issledovatel'skij i konsaltingovij institut agrobiznesa pri KazNAU», 2014. – 265 s. [in Russian].

3. Iskakov A.ZH. Sel'skoe hozyajstvo respubliky Kazakhstan: vchera i segodnya [Agriculture of the Republic of Kazakhstan: yesterday and today] // N.B. Syzdykbaeva, R.K. Turysbekova, S.E. Abdykalıq, A.K. Bस्ताubaev / Ekonomika: strategiya i praktika, № 2 (16), 2021 g. / 116-133 131 KazNU. Seriya Ekonomicheskaya. – 2010. – № 6(82). – S. 77-82. [in Russian].

4. Moldashev A.B., Nikitina G.A., Erasylova A.B. Organizacionno-ekonomicheskie меры по ispol'zovaniyu preimushchestv vliyaniya VTO na ustojchivoe i konkurentnoe razvitie agropromyshlennogo proizvodstva Kazahstana. [Organizational and economic measures to take advantage of the WTO's influence on the sustainable and competitive development of agro-industrial production in Kazakhstan]. Almaty, 2017. – 16 s. [in Russian].

5. Sahanova A.N. Problemy ustojchivogo razvitiya sel'skogo hozyajstva Respubliki Kazahstan [Problems of sustainable development of agriculture of the Republic of Kazakhstan] // Izvestiya KazUMOiMYA im. Abylay hana. Seriya «Mezhdunarodnye otnosheniya i regionovedenie». – 2015. – № 2(20). – S. 77-85. [in Russian].

6. Sulejmenov Zh.Zh. Problemy gosudartsvennogo regulirovaniya agrarnogo sektora [Problems of state regulation of the agricultural sector] // Materialy mezhdunarodnoj konferencii «Nacional'nye ekonomichskie sistemy v Central'noaziatskom soyuze: vozmozhnosti i perspektivy integracii». CHast' 1., Turkestan, 2004. – 268 s. [in Russian].

Арынова З.А., Кайдарова Л.К., Рахметуллина Ш.Ж., Жусупов Е.А.

ОЦЕНКА ТЕКУЩЕГО СОСТОЯНИЯ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация

В статье подчеркивается, что ключевой задачей для экономики любого государства в решении вопросов продовольственной безопасности страны является эффективное развитие сельского хозяйства.

В статье нашли отражение результаты проведенной аналитической оценки современного состояния сельского хозяйства Павлодарской области. При этом в статье подчеркивается, что поступательное и устойчивое развитие аграрного сектора экономики Павлодарской области является итогом проводимой государством политики по регулированию и поддержки развития агропромышленного комплекса. Полученные результаты показывают, что на функционирование регионального АПК влияет целая система разнонаправленных факторов, способствующих эффективному развитию данного комплекса и в то же время сдерживающих его. Следует отметить, что влияние последних на результативность функционирования отраслей АПК является преобладающим. Данное обстоятельство во многом снижает эффективность государственной поддержки данной сферы и обосновывает необходимость концентрации государственных ресурсов на преодоление негативного влияния этих факторов.

Практическая значимость исследования заключается в том, что полученные результаты, основные выводы, представленные в виде конкретных рекомендаций, могут быть использованы в качестве теоретических и научно-методических основ при реализации мероприятий по повышению эффективности сельскохозяйственной отрасли в регионе и поддержке агропромышленного комплекса на различных уровнях управления.

Arynova Z., Kaidarova L., Rakhmetullina Sh., Zhussupov Ye.

ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN PAVLODAR REGION

Annotation

The article notes that the effective development of agriculture is the most important task for the economy of any state in solving the issues of food security of the country.

The article reflects the results of the analytical assessment of the current state of agriculture of the Pavlodar region. At the same time, the article emphasizes that the progressive and sustainable development of the agricultural sector of the economy of the Pavlodar region is the result of the state's policy of regulating and supporting the development of the agro-industrial complex. The results obtained show that the functioning of the regional agro-industrial complex is influenced by a whole system of multidirectional factors that contribute to the effective development of this complex and at the same time restrain it. It should be noted that the influence of the latter on the effectiveness of the functioning of agricultural industries is predominant. This circumstance largely reduces the effectiveness of state support for this area and justifies the need to concentrate state resources to overcome the negative impact of these factors.

The practical significance of the study lies in the fact that the results obtained, the main conclusions presented in the form of specific recommendations, can be used as theoretical and scientific and methodological foundations for the implementation of measures to improve the efficiency of the agricultural sector in the region and support the agro-industrial complex at various levels of management.